

Πρόλογος

Την άνοιξη του 2022, παραμονές των προεδρικών εκλογών, ξέσπασε ένα «σκάνδαλο» στη Γαλλία, το οποίο πολιτικοί αντίπαλοι του Εμ. Μακρόν έσπευσαν να χαρακτηρίσουν ως «McKinseyGate» με υπεύθυνο τον Γάλλο πρόεδρο. Αίφνης, η κάποτε άγνωστη στο ευρύ κοινό αμερικανική εταιρεία συμβούλων McKinsey αποτέλεσε στοιχείο της πολιτικής συζήτησης και πολεμικής, παρότι πριν από έναν χρόνο είχε ήδη προκαλέσει αντιδράσεις εξαιτίας της εμπλοκής της από την κυβέρνηση στην αντιμετώπιση της πανδημίας.

Στην πραγματικότητα, οι εντάσεις πυροδοτήθηκαν από τη δημοσίευση της έκθεσης μιας επιτροπής της Γερουσίας για τις εταιρείες συμβούλων, που διαπίστωσε ότι, το 2021, οι δαπάνες του κράτους για συμβουλευτικές υπηρεσίες ξεπέρασαν τουλάχιστον το ένα (1) δισεκ. ευρώ, και κυρίως ότι υπερδιπλασιάστηκαν στο διάστημα 2018-2021. Η εξεταστική επιτροπή αποκάλυψε ένα μακροχρόνιο και εκτεταμένο φαινόμενο που εγείρει δύο ερωτήματα: Πρώτον, ποιο είναι το όραμά μας για τον ρόλο και την κυριαρχία του κράτους σε σχέση με την εκρηκτική παρέμβαση των εταιρειών συμβούλων στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών· και, δεύτερον, την ορθή χρήση του δημόσιου χρήματος.

Αυτό ήταν ένα επεισόδιο στη μακρά ιστορία της μεγαλύτερης εταιρείας συμβούλων παγκοσμίως, McKinsey. Σύμφωνα με έρευνα των *New York Times*, η θυγατρική της McKinsey, MIO Partners, επωφελήθηκε από το χρέος που η εταιρεία βοηθούσε να αναδιαρθρωθεί στο Πουέρτο Ρίκο. Στις ΗΠΑ, συμφώνησε να καταβάλει 573 εκατ. δολάρια το 2021, διότι συνέβαλε στην επιδημία των οπιοειδών, συμβουλευόντας την Purdue Pharma πώς να «εκτοξεύσει» τις πωλήσεις του παυσίπουνου OxyContin, το οποίο σχετίζεται με τουλάχιστον 450.000 θανάτους. Όταν η General Motors ζήτησε από την εταιρεία συμβούλων να αξιολογήσει αν τα στελέχη της GM ανταμείβονταν κατάλληλα, η McKinsey απεφάνθη ότι δεν ανταμείβονταν, και πρότεινε διορθωτικές κινήσεις. Το σύνθημα να ξεκινήσει το πάρτι δόθηκε. Το 1950, πριν από τη McKinsey, «ο διευθύνων σύμβουλος μιας τυπικής μεγάλης εταιρείας έβγαζε 20 φορές το εισόδημα ενός εργάτη παραγωγής. Μέχρι το 2020, οι διευθύνοντες σύμβουλοι έβγαζαν τουλά-

χιστον 351 φορές περισσότερα» (Walt Bogdanich, Michael Forsythe, *When McKinsey Comes to Town*, 2022).

Το βιβλίο της Mariana Mazzucato και της Rosie Collington, *Η Μεγάλη Φενάκη*, εξιστορεί πολλές περιπτώσεις ανάθεσης εργασιών (και σκανδάλων) σε εταιρείες συμβούλων προκειμένου να τις εκτελέσουν για λογαριασμό της κυβέρνησης, οργανισμών και επιχειρήσεων (το περίφημο outsourcing). Ωστόσο, εστιάζεται στις «Big Three» εταιρείες στρατηγικής (McKinsey, Boston Consulting Group (BCG), Bain & Company) και στις «Big Four» ελεγκτικές εταιρείες (PwC, Deloitte, KPMG και EY) που δεσπάζουν στον κλάδο.

Όμως, οι Mazzucato & Collington δεν κάνουν ανεκδοτολογία. *Η Μεγάλη Φενάκη* είναι πριν από κάθε τι άλλο μια ακαδημαϊκή μελέτη, την οποία υπογράφουν αντιστοίχως μια παγκοσμίως γνωστή οικονομολόγος, που οι Εκδόσεις Επίκεντρο έκαναν γνωστή στη χώρα μας, και μια υποψήφια διδάκτορας. Συνεπώς, πληροί τουλάχιστον τα ελάχιστα προαπαιτούμενα μιας σοβαρής επιστημονικής έρευνας που φιλοδοξεί να παράσχει μια «θεωρία» για την εξέλιξη και τη συνολική σημασία της συμβουλευτικής στο οικονομικό γίγνεσθαι.

Είναι, επίσης, εξόχως πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα δουλειά, δεδομένου ότι καλύπτει ένα μεγάλο κενό. Αναρίθμητα άρθρα και μελέτες έχουν γραφεί ως κριτική για τις μεγάλες επιχειρήσεις – τη φοροδιαφυγή, τις συνθήκες εργασίας, τα οικονομικά σκάνδαλα, τη μόλυνση του περιβάλλοντος, τις αθέμιτες πρακτικές, κ.λπ. Ωστόσο, οι εταιρείες συμβούλων σπανίως έμπαιναν στο κάδρο, και όταν αυτό γινόταν αφορούσε την έμμεση και περιστασιακή συμμετοχή τους σε σκάνδαλα, λόγω χάριν στα μεγάλα οικονομικά εγκλήματα των CumEx, Wirecard, και της Enron στο οποίο οι Big Five έγιναν Big Four εξαιτίας της πτώχευσης της Arthur Andersen.

Είναι όντως παράδοξο ότι δεν υπήρξαν μελέτες που να αντιμετωπίζουν συνολικά και κριτικά τις εταιρείες συμβούλων και τον ρόλο τους στις οικονομίες και τις κοινωνίες, αν σκεφτεί κανείς ότι ο κλάδος των συμβουλευτικών υπηρεσιών μόνον ασήμαντος δεν είναι. Το 2021, η αγορά συμβουλευτικών υπηρεσιών εκτιμάται ότι ανήλθε παγκοσμίως σε 700-900 δισεκ. δολάρια· και, μεταξύ 2016 και 2019, οι δαπάνες για συμβουλευτικές εταιρείες διαχείρισης στο αγγλικό ΕΣΥ (NHS) τριπλασιάστηκαν. Εξάλλου, κάπου 200.000 από τα καλύτερα μυαλά υποβάλλουν ετησίως αίτηση πρόσληψης στην McKinsey, με την προσδοκία ότι θα έχουν και υψηλή αμοιβή και την ευκαιρία να δουλέψουν δημιουργικά.

Τέλος, *Η Μεγάλη Φενάκη* δεν είναι ένα άνευρο, νερόβραστο, πληκτικό πόνημα. Δίχως να απεμπολεί τα ακαδημαϊκά πρότυπα, είναι ταυτόχρονα ένα βιβλίο πολεμικής. Πολλές σελίδες αναδεικνύουν τις κραυγαλέες αποτυχίες των χρυσοπληρωμένων υπηρεσιών στην πανδημία της covid-19. Ακόμη χειρότερα είναι τα

πράγματα με την κλιματική κρίση, όπου η σύγκρουση συμφερόντων είναι πασιφανής: οι σύμβουλοι «πουλούν» περιβαλλοντική προστασία και πράσινη ανάπτυξη, ενώ συγχρόνως συνάπτουν συμβάσεις με εταιρείες ορυκτών καυσίμων. Εν πάση περιπτώσει, ο ρόλος τους στη δημόσια ζωή είχε αυξηθεί τόσο ώστε το 2008 ο μετέπειτα συντηρητικός πρωθυπουργός, Ντέιβιντ Κάμερον, καυτηρίασε την εξάρτηση από τον κλάδο των εταιρειών συμβούλων, υποστηρίζοντας ότι «ζούμε υπό καθεστώς κυβέρνησης από σύμβουλο διαχείρισης και δημόσιας πολιτικής μέσω PowerPoint».

Εντούτοις, η ριζοσπαστική κριτική των συγγραφέων δεν πρέπει να παρεξηγηθεί. Στο συμπέρασμά τους μας προειδοποιούν: «Θα ήταν ανόητο να κατηγορήσουμε τις εταιρείες συμβούλων για όλα τα προβλήματα που δημιούργησε ο προηγμένος καπιταλισμός, από τη χρηματιστικοποίηση των οικονομιών μας και την αποδυνάμωση των δημόσιων οργανισμών μέχρι την όξυνση της ανισότητας και την κλιματική κρίση». Απεναντίας, υποστηρίζουν ότι οι εξωτερικοί σύμβουλοι θα είναι πάντα απαραίτητοι, λόγου χάριν, για εμπειρογνωμοσύνη σε εξειδικευμένα θέματα ή για βραχυπρόθεσμη υποστήριξη. Άλλωστε, δεν εκθειάζουν τυχαία το Project Cybersyn, που εκπόνησε ο Stafford Beer –ένας εξαιρετικά ευφυής (και ιδιόρρυθμος) επιχειρησιακός ερευνητής και κυβερνητιστής– για την κυβέρνηση της Χιλής, το οποίο καταργήθηκε μετά το πραξικόπημα του Πινοσέτ.

Ούτε έχουν αυταπάτες ότι με ένα κλικ το ρολόι θα γυρίσει πίσω: «Συχνά οι δυνατότητες διαχείρισης της παροχής μιας υπηρεσίας στο εσωτερικό μιας επιχείρησης ή οργανισμού ήταν μηδενικές μετά την ανάθεσή της σε εξωτερικούς συνεργάτες, και έτσι το κόστος της εκ νέου ανάθεσης ήταν πολύ υψηλό» (κεφ. 4). Κοντολογίς, ήταν μονόδρομος για τους φορείς του δημόσιου τομέα να συνεχίσουν να χρησιμοποιούν συμβούλους.

Αυτό μας φέρνει στον πυρήνα του βιβλίου, ο οποίος αποτελεί και την ουσία του ερευνητικού προγράμματος της Mariana Mazzucato. Αν οι εταιρείες συμβούλων χρεώνονται με καταφανείς αποτυχίες, σπατάλη του δημόσιου χρήματος, με σύγκρουση συμφερόντων, έκδηλη είναι η ανάγκη να επαναπροσδιοριστούν τα όρια ανάμεσα στις κρατικές και ιδιωτικές δράσεις, και κυρίως να ενισχυθούν οι ικανότητες του δημόσιου τομέα.

Η ανάθεση μέρους της κυβερνητικής δραστηριότητας στον ιδιωτικό τομέα είναι μεν παλιά, αλλά διογκώθηκε μετά το 1980 με τον θρίαμβο του νεοφιλελευθερισμού. Το κλισέ «το κράτος δεν είναι η λύση, είναι το πρόβλημα» αναγορεύτηκε σε δόγμα και διαπότισε συντηρητικές και σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις σε όλον τον κόσμο. Η κρατική αναποτελεσματικότητα λειτούργησε ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Η ολοένα διευρυνόμενη ανάθεση κρατικών λειτουργιών στις εταιρείες συμβούλων μείωσε δραματικά την ικανότητα του δημόσιου τομέα να

παράγει λύσεις και να εκτελεί βασικές λειτουργίες· και ακόμη χειρότερα έχασε την ικανότητα να προσδιορίζει ποιοι ακριβώς είναι οι στόχοι του, και πώς θα αξιολογεί τα παραδοτέα.

Τα πράγματα, όμως, αλλάζουν. Είναι κοινός τόπος πλέον ότι ζούμε σε μεταβατική περίοδο. Οι γεωπολιτικές αναστατώσεις, η διαμάχη ΗΠΑ–Κίνας και ο πόλεμος στην Ουκρανία, ο πολλαπλασιασμός των κυρώσεων σε χώρες και άτομα, οι προσπάθειες διεύρυνσης των BRICS και υποκατάστασης του δολαρίου στις διεθνείς συναλλαγές, δεν είναι καθόλου σαφές αν και σε ποια ισορροπία θα καταλήξουν.

Παρά ταύτα, γνωρίζουμε ότι ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί παρελθόν. Μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-8, με το ζόρι στεκόταν στα πόδια του, τα δε τελευταία χρόνια ο επιθανάτιος ρόγχος του δυνάμωne διαρκώς. Με τη βαρυσήμαντη ομιλία του συμβούλου Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ, Τζέικ Σάλιβαν, τον περασμένο Απρίλιο στη *Ινστιτούτο Brookings*, μπήκε επισήμως και η ταφόπλακα στον νεοφιλελευθερισμό και τη συναίνεση στις συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου. Μολονότι υπάρχει πάντα απόσταση μεταξύ της ρητορείας και των ουσιαστικών αλλαγών, η επιστροφή στη λατρεία της αγοράς και της αυτορρύθμισής της, μπορεί να θεωρηθεί μηδαμινής πιθανότητας σενάριο για το ορατό μέλλον. Η κατάρρευση του παραδείγματος (paradigm) που δέσποσε επί τουλάχιστον μια 30ετία, οι γεωπολιτικές διαμάχες και μια πληθώρα τεχνολογικών καινοτομιών, περιπλέκουν τα πράγματα και εντείνουν τους προβληματισμούς.

Στο πλαίσιο αυτό των διαρκών ψηλαφήσεων, *Η Μεγάλη Φενάκη* αποτελεί αναμφισβήτητη συμβολή στην προσπάθεια να βρούμε απαντήσεις σε πιεστικά προβλήματα, και συνεπώς αξίζει να διαβαστεί. Δίχως ηθικολογίες, δίχως απλουστεύσεις, παρέχει μια συνολική εικόνα ενός αναντίρρητα σημαντικού και εν πολλοίς άγνωστου κλάδου. Πιστό στα ακαδημαϊκά πρότυπα της τεκμηρίωσης, συνδυάζει την επιστημονική αυστηρότητα με ένα ελκυστικό αφηγηματικό ύφος: είναι ευκολοδιάβαστο τόσο λόγω της πληθώρας παραδειγμάτων, όσο και της ικανότητας των συγγραφέων να καθιστούν ευκολονόητες στριφνές έννοιες. Φυσικά, θα προκαλέσει αντιρρήσεις. Αυτό, όμως, είναι και αναπόφευκτο και ευπρόσδεκτο για κάθε σοβαρή δουλειά που διευρύνει τους ορίζοντές μας.

Κώστας Π. Αναγνωστόπουλος